

דיקטטורה עברית

פרופ' זהר שביט מתגייסת להשליט במדינה את העברית, אפילו בדרכי כפייה: היא רוצה שכל ילד יידע לנקד, תומכת בדיבוב עברי מלא בטלוויזיה, מחייבת שמות עבריים למסעדות, תובעת שכל נציגי ישראל יעברתו את שמותיהם ומתנגדת לקרוא לילדים בשמות זרים. הקמפיין הפרטי נולד בעקבות ספר שערכה על תולדות התרבות העברית

אבי כצמן

ציילוס: יואב רוקאס

בניואר 1930 החליט מוזכיר ההסתדרות, החבר דוד בן גוריון, לברר כל מה שאפשר לברר על חייו של כל פועל יהודי בארץ. הפלישה הבוטה לפרטיות לא היתה בעייתית בעיני המוזכיר הנמרץ. הוא רצה לדעת כמעט הכל: לא רק את גילו, השכלתו, מקום עבודתו ושכרו, אלא גם כאילו מפלגה היה חבר בחו"ל, מה הוא עושה בכספו, אלו תמונות תלויות בביתו, מה הוא קורא וכמה, היכן הוא מבלה בזמנו החופשי ומה הוא רוצה שיהיו ילדיו כשיגדלו. ככל הנראה, מעולם לא הופץ השאלון הממצה שהכין – לפחות אין כל עדות ארכיונית שמישהו השיב עליו.

מדהים – עד היום אין בידינו שום תמונה היסטורית מקיפה של התרבות העברית שקמה בארץ: מה קראו האנשים ואיך בילו, מה אכלו וכמה שתו, איך שוחחו ועל מה התקוטטו. אין לנו שום מושג מה צעקו במגרשי הכדורגל בשנות השלושים: איך עורדו? איך קיללו? הקלטות אין. זיכרונם של העדים נצבע בצבעי ההווה. בין אמצע שנות העשרים לאמצע שנות הארבעים קמה גולת דה תרבות שלמה, על כלליה ורקורדיה, צבעיה וטעמיה; טופחה לשון גוף חדשה וגיינוני חיוור, אופק ספרותי ורוח שנשבה מפזמון לפזמון ויצרה דרכם את כור ההיתוך של התחייה העברית. הרבי רים לא היו מקריים ושרירותיים. מאחורי כל זה עמדה יד מכוונת. "איך זה שיש לנו נתונים על מספר הביצים שהוטלו בלולים ועל מספר הפרות ברפתות", שואלת פרופ' זהר שביט, "אבל איננו יודעים בכמה עותקים נמכר ספר? גם השאלה כמה ספרים עבריים יצאו לאור בארץ איננה זוכה לתשובה חריגה שמעית".

עד היום לא היתה קיימת תוכנית למחקר מקיף של התרבות העברית הזאת, לא מחקר תשתית ולא שימור של החומר הארכיוני. ני הדרוש – וזו הרי יצירת הפאר של התחייה הלאומית. לא רק שהעלמו ממרכיבים אלה ואחרים של התרבות, מטעימה פרופ' שביט, לגבי אחרים מהם קיימת גם השכחה שיטתית.

השכחה שיטתית?

"תרבות משותפת של שיה, אוכל, לבוש, עיצוב בית – אלה עניינים שלא רצו לחקור אותם. מדובר ביצירת דימויים, וזה בא לביטוי לדוגמה בהיפוך בין העיר להתיישבות – ההתיישבות הוע' לתה על נס, אבל הרוב חי בעיר".

המהפכה עברה כאן. לפני 80 שנה, ככל שהיתה יצירה עברית היא התרכזת באודסה ובברלין, לא בירושלים ובתל אביב. העברית עזר לא היתה כאן שפה רשמית ורוב היישוב היהודי לא ניהל בה את חייו. "גדוד מגיני השפה" נקט לא פעם ולא פעמיים אלימות כדי להשליט את מרותה של העברית ביישוב. היו הצעות והיו הפגנות והיו פצועים. אבל עוד לא היה רפרטואר של קללות, וגם לא היה אפשר ללמד בעברית מתמטיקה, ולמעשה שום מקצוע טכני או מדעי, בהעדר מונחים.

היום יש קללות ויש ספרי לימוד – קצתם סבירים אפילו; לעזר מת זאת אין ולו קופסת סיגריות אחת הנושאת שם עברי: שנים רבות חלפו מאז עברו מן העולם "אורה" ו"נרקיס", "אורם" ו"ע"

דן, "דגל" ו"עיתיד", "אל על" ו"דפנה", "כנסת שש", "נריב" ו"סילון". היום, יש החוששים שפרויקט העבריות הוא זן בסכנת הכחדה; אפשר שאחד הסימנים המאיימים שמבשרים זאת, מלבד אביגדור ליברמן ונתן שרנסקי, הוא העובדה שרק השבוע עולה למדעים הניסיון הראשון לסכם את התרבות העברית: הספר שעי רכה פרופ' שביט, "בנייתן של תרבות עברית ביישוב היהודי בארץ ישראל", פורש על פני יותר מ-700 עמודים את תולדות התרבות הזאת.

שביט גם תרמה לספר מחקרים משלה על מעבר המרכיבים של התרבות העברית לארץ ישראל, על התפתחותם של המו"לות, העיתונים וכתיבי העת בעברית, על אגודת הסופרים, על ספרות הילדים ועל הספרות הלאקאנונית. "המחקר עשה אותי ציונית. המפעל הציוני הצליח לעשות דבר מופלא – לבנות לאום אח"כ באמצעות תרבות. אבל דברים רבים שנעשו לא הצליחו עד הסוף ושמנו את זרעי הפורענות שמאיימים היום על החברה הישראלית".

אולי זו רק התבגרות

שומרת החומות הנלהבת של העבריות נולדה בצפון העיר העיר ברית הראשונה, במשכנות העובדים; בית סוציאליסטי טוב עם דרישות תובעניות למצינויות ושפה מוקפדת. "אבא עבד את השפה בצורה שמיררה לי את החיים כילדה", שביט מספרת. הלהט בא משם. אביה, מיכאל פיינברג (שעברת את שמו לדרור), צאצא של הגאון מוויילנה, נולד ביאלטה, בבית שאחר מדייריו היה מקסים גורקי והנוכחות הבולטת בו היתה של הרוד, משורר הילדים סמואל מרשק. בן למשפחה מתבוללת של סוחרים עשירים "רר מאים", היא אומרת, הוא היה לציוני נלהב בהשפעת קסמו הכובש של יוסף טרומפלדור, ישב בכלא בכרית המועצות בעוון ציונות, עלה לארץ ב-1 ביוני 1925, הוא גם יום הופעתו של היומון המנוח "דבר", והצטרף לגרוד העבודה. "הוא גור על עצמו לא לדבר רור סיט, אסף מלה למלה ובתוך שלושה חודשים דיבר עברית".

כשנולדה, ב-1951, וקיבלה את השם המחיב זהר דרור – המסב לה מידה של סבל גם היום – החל מיכאל דרור לחבר מילון עברירדוסי. את הבת המוחננת ייעד האב ללימודי פיסיקה גרעינית. כשהיתה בת 27 קיבלה תואר דוקטור בספרות. בעיני אביה זו היתה טרגדיה נוראה, בזבוז גמור של אינטלקט מזהיר. איכשהו, אגב העבודה על יצירת המרכיב בארץ ישראל, היא גילתה להפתעתה את הקשר העמוק שלה אל המהפכן שבביתו גדלה. הערצה מאוחרת.

שביט היתה לחוקרת החיים הספרותיים לצד התמחות בתרבות הילד ובספרות ילדים – שני תחומים לאיסלולים עד בואה – בהשראתו ובתמיכתו של פרופ' איתמר אבן זהר. חרת לשון ונמרצות, ההספקים שלה הם מן הסוג הקשה לעיכול: עד היום חיברה כמניין ספרים וערכה כמאה, פירסמה עשרות מאמרים ותירגמה ספרי ילדים – אחד מתרגומיה זכה בעיטור אנדרסן – ובגילה הצי עיר גאוותה הגדולה היא על נכדה, יונתן. אם לשלושה, היא נשואה להיסטוריון, פרופ' יעקב שביט; הם הכירו כשבא כמורה מחליף לגימנסיה הרצליה.

גימנסיה הרצליה?

"הייתי צריכה ללכת לתיכון חרש, כמובן, אבל מה לעשות – הם קנו אותי במלגה. פשוט קנו".

היא היתה בת 16, חניכה בקן צפון של השומר הצעיר, דעתנית. מאז הם יחד. אנטיפמיניסטית קנאית, "אשה צופייה הליכות ביתה", גאה במטבח, היא עדיין מלאת הערצה אליו, "אבל הפסקת לעבוד יחד איתו על ספרים. חשבתי שזה לא טוב שנעבוד ביחד". יעקב שביט הוא אחד המחברים המשתתפים בספר (לצד רפאל ניר, שמעון לבזארי, יהואש הירשברג, רב שידורסקי, גילה בלס, נתן שחר, בתיה רוני, גיורא מנור, משה צימרמן וכמובן, היא עצמה), "אבל זה היה ליסק שהומין אותו".

כעת היא מחוללת מהומות באקדמיה הגרמנית עם מחקריה על הכחשת העבר בספרות הילדים הגרמנית, וזה לא כבר חצבה להבות בכיכר ספרא בירושלים – לשם כך התגברה על אימת הקהל – והיתה הפאסיונארה של "מרד הסטודנטים". כשבאה למי שרדי אגודת הסטודנטים בתל אביב, להגיש להם עצומת תמיכה של המרצים במאבקם, פרצו לשם השוטרים והיא היתה עדה לא לימותם. היא עדיין מאמינה שהסטודנטים לא נכשלו: "הדברים הטובים והצורקים מנצחים. השאלה היא רק כמה זמן זה ילוקח".

ניצחונה של העברית אינו מובטח. "איכרנו את הלהט האיריאולוגי שליווה את המפעל העברי, את האמונה בו, את היכולת להתפעל מגדולתו. במקום זה אנחנו עוסקים בניסיונות למצוא לו אלטרנטיבה ולפורר את הקיים. אולי זו רק התבגרות, וזה בסדר. אבל נדמה לי שאיכרנו את קומת הגג ואנחנו הורסים את הנדבכים ומתחילים לפורר את המסד".

זו הנקודה שבה פרופ' שביט באמת מתלהטת. כל המוג הרדיקלי שניחנה בו פורץ החוצה. הרברים בנפשה. "אולי תסביר לי למה מפסיקים אצלנו ללמוד עברית בכיתה י', ואנגלית לא? למה בחינת הבגרות באנגלית היא של חמש יחידות ובעברית לא? מה שקורה הוא שאנחנו מאבדים את הלשון – ואת זה יהיה קשה להחזיר. רבים בהנהגה הפוליטית, האקדמית והחינוכית אינם יודעים עברית. השפה נעשית ענייה. זה לא מקרה שאנחנו מתרגלים לחי דשות, לנאומים, למסרים ולאדיאולוגיות לא מורכבים". זה גם לא מקרה שהיא התחילה לחקור לאחרונה את תרבות הנאום העברי. נתיניהו, לרוגמה.

"אנחנו עדיין בתהליך שאפשר לעצור אותו. אני חושבת שצריך להפסיק לרחם על הילדים ועל המורים בכל הנוגע לעניין השפה. אפשר לדרוש מהם. אדם בעל שפה אחת עשירה ונכונה משתלט טוב יותר על שפות אחרות, וכהלכה. ובכלל, הבנת הלשון היא שעומדת ביסוד הבנת כל הדברים האחרים, גם המדעים". היא היתה שמחה אם היו לומדים לטינית בבתי הספר, כמפתח לתרבות.

חידה ובה של כפייה

היא היתה רוצה שכל ילד יידע לנקד, שיחזרו לחייב כל ילד ללמוד בעל פה פרקים מהתנ"ך. היא מברכת על חוק החומר העברי ברדיו ותומכת בדיבוב עברי של כל תוכניות הטלוויזיה הלועזיות: "ככל שנרבה לשמוע את השפה, אולי בסוף נדע אותה". והיא גם בעד תרגום לעברית של כל הביבליוגרפיה לסטודנטים, "כמו בכל הארצות המתוקנות".

פרופ' זהר שביט. אם היה משהו שאיים על העברית זו היתה היידיש. מה יכלו לעשות? רק לשרוף

היא משוחררת לטובתם. זו סכנה שאורכת לכל חוקר המשתתף זמן רב מדי עם מושא חקירתו. "השתדלתי לא להתאהב בהם. אבל אני חושבת שחורץ מהאמפתיה העצומה שהתפתחה אצלי, הערכתי אותם מאוד והייתי פחות ביקורתית. סדר העדיפויות שלהם, הלהט, המסירות לעשייה התרבותית, עוררו את קנאתי."

יש כאן סיפור עם עלילה נהדרת, אומרת פרופ' שביט וברק מרצד בעיניה. "מפעל הבנייה של תרבות עברית הוא ספר ילדים קלאסי – עם עלילה נהדרת וגיבורים חיוביים: רומן על צעירים חוררי תחושת שליחות המגיעים למקום שמנקודת מבטם אין בו כלום והם רוצים להקים לאום חדש, במתכונת האירופית, והחשוב ביותר – לבנות תשתית תרבותית. גם הסוף טוב. בינתיים.

"אז מה קרה? הגיעו לארץ צעירים נחושים ומלאי להט. הם באו מקודים תרבותיים שונים, וכדי להקים קבוצה אחת, היה על כולם לוותר כמעט מהיום למחר על הקוד שאיתו באו ולהחליף אותו במשהו אחר, בקוד משותף, ואת זה אי אפשר לעשות בלי ההחלטה הדרמטית – עכרי דבר עבריתו ברור שהקבוצה הזאת – העלייה השנייה והשלישית – אין לה כמעט צורך בכפייה. אבל עם העלייה הרביעית והחמישית היה צורך בכך. היה צריך להיות ברור שיש מחיר להצטרפות למפעל. אתה לא יכול להיות חלק מהמפעל בלי זה.

"אז הקבוצה התגייסה והפעילה מידה קטנה של כפייה. ככל שהזמן עבר ומספר השותפים גדל, גדלה הכפייה. זה הסיפור על הספרייה בבית השיטה: סגרו לחברים את הספרייה בגרמנית כדי להכריח אותם לקרוא עברית. זו טרגדיה, אבל אין דרך אחרת לעי

חמשד

"חוני העשרה ברוסית זה איום

ונורא. וגם לא הייתי מנזימה עם

שידורים בשפות זרות, כדי

שיהיה ברור שאי אפשר לנהל

בארץ חיי תרבות בלי עברית"

"אנחנו מאבדים את הלשון –

ואת זה יהיה קשה להחזיר. רבים

בהנהגה הפוליטית, האקדמית

והחינוכית אינם יודעים עברית.

השפה נעשית ענייה"

השיחה מתקיימת בקפה "לינק" בירושלים וזהר שביט קוצפת. "זה מתחיל מהשלטים, השמות נותנים זהות בכל הרמות. לדעתי צריך לאסור בתקנות מתן רשיונות לשלטי רחוב לא עבריים. אני בעד שהדבר יקבע בחקיקה, לחייב מתן שמות עבריים למסעדות ולבתי קפה". היא תובעת שכל מי שמייצג את ישראל יעברת את שמו, ושלא ירשו לקרוא לילדים בשמות כמו רוי או ריף. היא מתעבת את הזיוף הזה, של תרבות שמאבדת את הכבוד העצמי במתן שמות בינלאומיים לילדיה, "וגם את היוניסקס צריך לאסור".

היא לא חושבת שזאת הגזמה. "אנחנו מדברים מתרבות בטר חה בעצמה, אלא שהיום היא מאוימת. לא הצלחנו לשכנע קבוצות גדולות באוכלוסייה בנחיצות המפעל. כן, אני מדברת על דיקטטורה של תרבות – בתקופות מסוימות לתרבות אין ברירה אלא לפעול באורח דיקטטורי. כך היה בשנות העשרים והשלשים. "אנחנו מדברים היום מעמדה של מובן מאליו, יש לנו תחושה שאנחנו יכולים היום להרשות לעצמנו המון דברים – חלקם שגויה – והם לא מהווים איום. אבל באותה תקופה, אם קבוצה – ולו קטנה – היתה מחליטה לא להתגייס למפעל, זה היה יכול לפגוע בו. לא היתה ברירה אז בארץ אלא להפעיל כפייה לשונית. לצער, היא לא היתה חזקה דיה".

היא לא היתה רוצה לחיות אז. "אני לא אוהבת את הספרטניות והגזירות שנגזרה עליהם: ישראל זמורה, לפני שהוא קונה נעליים לילדיו, מוציא את 'מחברות לספרות'. וברש מוציא את 'הרים' לפני שהוא דואג לעצמו, כי הם לוקחים את המפעל על עצמם. ברור להם שאין כאן כלום ואם הם לא יעשו – לא יהיה מה שיחזיק כאן את האנשים".

שות זאת. הבעיה התעוררה כשאותה קבוצה שהחליפה את הקורים הקודמים שלה ובנתה קוד חדש, רצתה לכפות אותו לימים על קבוצה, העלייה הגדולה שהגיעה אחרי קום המדינה, שהיתה הרבה פחות שותפה בבנייה. עם קום המדינה היה על ההנהגה להחליף תוכנה. כאן הכישלון – שהיא לא הצליחה לשכנע אותם בנחיצות העניין.

אותה כפייה על עולי המזרח היא שבסופו של דבר גרמה להם לקום על קולטיהם.

”תמיד תרבות היא עניין שמישהו מתכנן אותו ומישהו מבצע אותו ותמיד מרובך בעילית שיש לה כוח לבצע ולכפות. כשמישהו מפסיק לתכנן תרבות – מישהו אחר נכנס במקומו, אין ואקום. תמיד בתרבות יש מידה רבה של כפייה. לכפייה יש פן של גורמה ופן של חוק, או כוח. לדעתי בשלב היישוב, שניהם היו הכרחיים. היה צריך להפעיל כוח. ככל שנקף הזמן, יותר ויותר אנשים לא היו חלק מהמפעל. היום אנחנו צריכים חקיקה כדי שבכלל נוכל לחזור לגורמות שמאפשרות קיום של חברה לאומית. אם לא ננסה לשים את תרבויות המקור בשוליים – נמצא את עצמנו בהתפוררות תרבותית.”

חקיקה? תרבות בכפייה?

”מה רע בחקיקה בתחום התרבות? בכל הארצות הכי מתקדמות יש חקיקה תרבותית. למה בצרפת, בקנדה ובבלגיה מותר ואצלנו אסור? למה בגרמניה מותר לתת שם רק לפי ספר השמות? ובצרפת, ובאיטליה? בנורווגיה, לפני חודש, נשיחלה למאסר אם ל-14 ילדים, נוצרייה אדוקה, משום שהעזה לקרוא לבנה בשם העברי ‘גשר’. בית המשפט הורה לה לשנות את השם ולשם קנס, או שתישלח לכלא. מתוך עיקרון היא העדיפה ללכת לכלא. שם הילד לא שונה והמאבק נמשך.”

מלחמה צודקת נגד היידיש

שביט גורסת גם שאסור שתהיה מפלגה שינהלו בה דיונים לא בעברית (בערבית, היא אומרת, זה בסדר, היא שפה רשית). “מה זה? כל מוסד ציבורי שמדברים בו לא בעברית צריך לאסור.”

לסלק מבית הספר ילדים שמדברים בהפסקה שפה אחרת? “ילדים זה משהו אחר. אבל חוגי העשרה ברוסית זה איום וגם לא הייתי מגזימה עם שידורים בשפות זרות, כדי שיהיה ברור שאי אפשר לנהל בארץ חיי תרבות בלי עברית.” היא מקבלת באופן מוחלט ומלא את שלילת הגולה כחלק מבניית התרבות העברית. הדוֹרֵת־רבותיות היא בעיניה הרעה החולה של הגולה: “בגולה לא יכול להיות כוליות של תרבות עברית. היהודי שם לא חי בשום מקום בבית. זה היה תהליך הכרחי, כדי שסוף סוף יהיה מקום אחד שבו היהודי ירגיש בבית, ורק כאן הוא יוכל להרגיש בבית – לבנות פה לאום”. לאום עברי, כמוכן. ומה על שריפת הקיוסק בתל אביב – בעצם אותם ימים, כאשר כבר נודע כאן באופן רשמי על השימדה תעשייתית של יהודים – משום שמכר עיתונים ביידיש? ומה בדבר אותה הערה של בן־גוריון על “צלילים צורמים” שנשמעו כאן, לאחר נאום ביידיש של פליטת הגטו, הפרטידינית רוקה קורצ'ק?

שביט מבקשת להפריד בין העניינים. בין האטימות של בן־גוריון לבין הצורך להילחם ביידיש. “המאבק ביידיש היה בשלב שכל מה שעשו היה מוצדק ולא מספיק. אם היה משהו שאיים על העברית – זו היתה היידיש. היידיש יכולה למלא את כל הצרכים, היא היתה שפה משותפת לקבוצה גדולה. מה יכלו לעשות? – רק לשרוף. זה אכן נורא, אבל זו היתה פעולה מעמדה של חולשה. מול שהצליחו להיאבק ביידיש. השואה לא גזרה כרת על העברית; העברית גססה באירופה משלהי המאה ה-19 כי היידיש פרחה. באירופה היידיש ניצחה. מי שבא לארץ נלחם בידיעה שבאירופה היידיש ניצחה. כנראה שלא היו להם דרכים יותר טובות.

”ההישג הגדול של העבריות הוא ההכרה בהגמוניה שלה, כבר בשנות השלושים, הכרה שהתבססה בשנות הארבעים. אבל היום יש ערעור על ההגמוניה הזו וצריך לעשות הכל שחאיום הזה לא יעצער אותה. אחרת נהיה חברה סקטוריאלית שאין לה סיכוי להיות חברה לאומית.”

אבל מייסדי המפעל נעשו שבוים בידוי והגולם קם על יוֹצרו: הצלחתם הגדולה למשוך הנה המוני יהודים היא שהניחה את זרעי חורבנו של מפעלם.

”כן ולא. כן במובן זה שהיה כישלון נורא ביכולת לגייס את הציבור למפעל, מהעלייה החמישית ואילך. הכישלון הכי גדול שלהם, במונחים של בניית זהות, הוא שהם לא הבינו שאין להם שותפים למפעל כמוכן מאליו. צריך לבנות שותפים. לא הכפייה היא הכישלון, אלא ההסברה שהיתה צריכה להפוך את כולם לשותפים. זה כישלון שחור בכל גלי העלייה. אחרי קום המדינה היה להנהגה כוח שונה מאשר בתקופת היישוב: המנהיגות היתה עכשיו ריבון שלרשותו עמדו מוסדות

הספר “בנייתה של תרבות עברית ביישוב היהודי בארץ־ישראל”, בהוצאת האקדמיה הלאומית למדעים ומוסד ביאליק, הוא כרך חמישי בסדרה “תולדות היישוב היהודי בארץ־ישראל” כ-15 שנה עמלו חוקרים לצרף פרט לפרט ולהרכיב את הפאזל החמקמק שאמור לתת בידינו את תמונת העבר של התרבות העברית בארץ ישראל. הרבה דברים לא ייודעו לעולם חלקם אבד ואיננו, חלקם קשה מאוד לשחזור. גם לא כל מה שידוע – נכתבו מה היו היחסים בין יזמי התרבות, מתכניניה ומעצביה? כיצד השפיעו התחומים השונים אלה על אלה ומי הושפע ממה.

הספר איננו תמונה של התרבות כמכלול, אלא מציג את ההתפתחויות בכל תחום ותחום (השפה העברית, הספרות, התאטרון, המוסיקה, העיתונות, הספריות, אגודות הסופרים והציירים והפסלים, הפזמונים, הגרפיקה, המחול, הקולנוע ועוד). הוא “התמונה הכי מהימנה שהיתה בידי המחקר על התרבות העברית”, אומרת פרופ' זהר שביט, שערכה אותו, ומתכוונת לרגע שבו הספר נחתם, לפני שש שנים.

חסרה בספר החשוב הזה גם תצוגה גרפית של הנתונים השונים, שתבהיר בצורה ויואלית את התמונה הכוללת, ואת משקלם היחסי של ענפי התרבות. “כפרופיל תרבותי, הספר הוא דאקוּמַת הקרקע”, מעירה שביט. “יש תחומים שהספר אינו מכסה. חסרים בו תולדות הארץ כיאולוגיה, המדע, הדת, הארכיטקטורה, הספורט, התחביבים – כל טיפוח הפנאי החדש שנוצר כאן, שמנוגד לאורה החיים של היהודי בגולה; חסר תיאור עקרוני של כל מה שבונה תרבות ויוצר זהות: מה לבשו, מה אכלו. לצערי לא הצלחתי לבנות כרך שיתן פנורמה של כל מה שבונה תרבות.”

השאלון שחיבר דוד בן־גוריון בשנת 1930, והוצע למרכז מפלגת פועלי ארץ־ישראל (מפא”י), נשאר כנראה רעיון לא ממומש. אילו היו בידי החוקרים כמה אלפי שאלונים ממולאים, ייתכן שהיה ביכולתם להציג תמונה רחבה ומפורטת הרבה יותר של התרבות שצמחה כאן. אבל בארכיונים נמצאה רק טיוטת השאלון הריקה:

שאלון לבידור הווי הפועלים (מאת דוד בן־גוריון)

השם ושם המשפחה.....
הגיל..... נשוי..... ילדים וגילים.....
עיר הולדתו..... מתי בא לארץ.....
איפה עובד עכשיו..... מאימתי.....
השכלתו..... איזו שפות יודע.....
שכר עבודתו.....
איך מתחלק תקציב המשפחה:
לצורכי אוכל..... להלבשה..... שכר דירה.....
חובות..... ספרים ועיתונות..... חינוך.....
מסים.....
חבר ההסתדרות מאיזה זמן.....
חבר המפלגה מאיזה זמן.....
ההיה חבר ב”החלוץ”... במפלגה בגולה... באיזו.....

רבים, שבאמצעותם ניתן היה לתכנן את התרבות ולהפיץ אותה בדרך של קביעת הנורמות, על ידי חינוך, הסברה ושיח תוף מקסימלי של תושבי המדינה.

”לא היה שום טעם להמשיך ולהתנהג לפי העקרונות שהינחו אותם בתקופת היישוב. זה היה כשל נוראי, והתוצאה היא אסון. מה שהצטבר – המרירות, הכעסים, תחושת הקיפות, נוסטלגיה לאתגויות סימבולית – כל זה נובע מכך שלא גייסו אנשים למפעל.”

אז עכשיו היית מציעה אם כך לבטל את המימונה?

”אני לא רוצה לבטל את המימונה. בחזון התרבות שבו מקום העברית הגמוני, ברור שקיומן של קבוצות אתניות אינו מפריע להגמוניה. אני לא נגד פלורליזם – אני נגד סקטוריאליזם. יש להבחין בין פלורליזם לסקטוריאליות. בפלורליזם

”צריך לאסור בתקנות מהן

רשויות לשללי רחוב לא

עבריים. אני בעד שהדבר ייקבע

בהקיקה, לחיוב מהן שמות

עבריים למסעדות ולבתי קפה”

מה לבשו, מה אכלו, איך בילו

התחתן בארץ או בחו”ל..... מתי.....
כאיזו דירה הוא יושב..... צריך או בית.....
כמה חדרים..... דירה עצמית או דירה אצל אחר.....
בביתו או בדירה שכורה..... גודל שכן הדירה.....
במה מקושת החדר..... היש תמונות ואילו.....
העובדת האשה באיזה מקום או דק בבית.....
אם הילדים בגיל לימוד איפה הם לומדים.....
כמה עולה שכר לימוד.....
המספק אותו החינוך שהילדים מקבלים, ואם לא – מדוע?.....
מה הוא רוצה שיהיו בניו כשיגדלו.....
היש ספרייה בבית..... באילו שפות.....
היש ספרים בודדים..... אילו הם?.....
הקונה הוא ספרים מזמן לזמן..... אילו?.....
החותר הוא על ספרייה..... איזו?.....
הקורא הוא עיתונים... עבריים... לא עבריים.....
אילו (רוסית, יודית, גרמנית וכד’ לפרט בשמות).....
החותר הוא על “דבר”... על עיתון אחר ואיזה.....
על עיתון מפלגתי ואיזה.....
היודע הוא עברית..... היודעת אשתו עברית.....
שפת הדיבור עם אשתו.....
שפת הדיבור עם הילדים.....
החבר הוא ב”הפועל”.... ב”מכבי”.....
ב”למען האהל”..... איזו אגודה אחרת.....
איפה הוא מבלה את הערב והזמן החופשי:
בבית – כמה, בקריאה, בעבודה.....
איפה אשתו מבלה את הערב והזמן החופשי:
בבית – כמה, בקריאה, בעבודה.....
המבקר הוא סינימה, כמה פעמים בשבוע, בחודש, איזה?.....
המבקרת אשתו סינימה, כמה פעמים בשבוע, בחודש, איזה?.....
המבקר הוא קונצרטים..... אסיפות... אילו.....
המבקרת אשתו קונצרטים... אסיפות... אילו.....
המבקר הוא ב”עונג שבת”.....
המבקרת אשתו ב”עונג שבת”.....
ההולך הוא בשבת ובחג לבית הכנסת... לאיזה?.....
מתוך דתיות או מתוך טעם אחר..... ואיזה?.....
המדליקין נרות בשבת... היחס בכלל למנהגי הדת...
המשחק הוא בשחמט, בקלפים, במשחק אחר.....
איפה (בבית, בבית אחר, בקפה).....
כמה הוא מבלה את יום השבת.....
היש חוג חברים שבו הוא מבקר.....
היש חוג חברים שמבקר אותו.....
הכותב הוא מכתבים לחו”ל.....
למי (לחברים, לקרובים)..... ועל אילו עניינים.....
השואף הוא לעזוב את מקום עבודתו – לשם מה?.....
כמה הוא רוצה להסתדר.....
המשתלם הוא באיזה לימוד או באיזו מלאכה.....
מהו הדבר המעניין אותו מחוץ לעבודתו (משחק, ספורט, מוסיקה, תיאטרון, תנועה חברתית, קריאה וכדומה).....

אין הגמוניות מתחרות – יש הגמוניה אחת.”

ממילא תובן מכאן עמדתה הנחרצת בגנות הפוסט־מודרניזם, והיא גם דוחה מכל וכל את התיאוריה על “הכפר הגלובלי” ליי, והזדירותבות.

ומה עברי בתרבות העברית?

”הכוליות שלה. זוהי תרבות כל תחומית, גם בעיני יזמיה, בכל המישורים ומהפרטים הקטנים לגדולים – שפת הגוף, תרבות השיח ונגינתו, החוקים הלא־כתובים של הפרוטוקול, בלבוש, בבתים ובכך שלנו כקהילה יש סדרת מפתחות לפיעי נוחם שאין ביד אחרים. היא שגורמת לנו לזהות את הישראליים שאנחנו נתקלים בהם מרחוק בחו”ל כישראלים והיא גורמת לכך שכשמתקבצת קבוצת ישראלים, הם ממשיכים את הקוד. יש לנו סימני זהות משותפים – לשון גוף, לשון דיבור, דברים עמוקים מאוד. הישירות הישראלית, היכולת לומר דברים בצורה פחות עקיפה.

”זו פעם ראשונה בהיסטוריה של העם היהודי שנוצרת תרבות שלמה חדשה, עם כללים של עמידה בתור, של התנהגות בכביש. כעת צריך עוד כרך, כזה שאולי ישא את הכותרת ‘אני לא פראיר’ – אם זה נכון שבסוף שנות ה-90 הקור מתארגן סביב המשפט הזה, סביב הפופוליסיטיקה הישראלית העכשווית.”

ועכשיו לא נותר אלא להכין את התוכנית הגדולה של מחקר התרבות העברית. לומר שביט כבר יש תוכנית מגירה. ■